
KÖNYVSZEMLE

Book reviews

EGY LAP A HÚSZAS ÉVEKBŐL

Hornyik Miklós: *A Délbácska története (1920—1929)*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete; *Értekezések, monográfiák sorozat 11., Újvidék, 1985., megjelent 1987-ben*

A sajtó szerepét, jelentőségét, funkcióját illetően az utóbbi évtizedekben komoly változások történtek. A sajtótermékek száma a korábbihoz képest számottevően megnövekedett, s eddig sosem tapasztalt újság- és folyóiratözön zúdul a potenciális olvasóra. A rádiózás, a televíziózás terjedésével azonban az újságok már nem kizárólag orgánumai a hírközlésnek, de a híryanagy továbbításának gyorsasága szempontjából is háttérbe szorultak. A mai olvasó a világeseményekről inkább a reggeli rádióhírekből és az esti tévéhíradóból szerez tudomást, s kultúrszomját sem az újságok irodalmi melléklete, hanem inkább a tévéfilmek elégítik ki. A mai embernek, aki reggel megveszi az újságot, és átfutja a szalagcímeket, miközben egy-két terrorista merényleten, államcsínyen, természeti katasztrófán és az aktuális sporteredményeken állapodik meg a tekintete, már másmilyen az újsághoz való hozzáállása. Ötven évvel ezelőtt azonban — mint ahogy egy korábbi Híd-számból értesültünk —, egy parasztember még az alábbi módon olvasta az újságot: „Čantaviren 16 szegény, napszámosember minden hónap elején 2—2 dinárt összeadva előfizetett egy jugoszláviai magyar napilapra. Amint az újságot megkapták, vagy munkanapokon este, munka után az egyik társelőfizető

házában gyűltek össze, ahol a legjobb olvasó felolvasott, míg a többiek nagy figyelemmel hallgatták. Felolvasás után megindult a vita a hallottak felett. Ez a vita sok esetben eldöntetlen maradt és ilyenkor a falu egyik-másik szaktekintélyének kellett döntenie.” (Híd, 1938. Somoskői Antal Csantavir, Magunk között.) Az újságolvasás közös élménye éppúgy a múlté már, mint a sajtótermékek tüzetes áttanulmányozása az első szótól az utolsóig. De ha a két világháború közötti sajtó szerepével, az egyes lapok jellemző sajátosságaival kívánunk foglalkozni, ezt a jellegzetes olvasói attitűdöt is számba kell vennünk. Ugyanúgy, mint ahogy az egyes lapok törekvéseinek tanulmányozásánál sem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a sajátos körülményeket, amelyek közepette egy adott lap fennállt és létezett. Ezt szem előtt tartva nyilvánvaló, hogy különösen fontos szerep hárult a két világháború közötti jugoszláviai magyar nyelvű sajtóra.

Hornyik Miklós, aki az *Értekezések, monográfiák sorozat 11. köteteként* a *Délbácska* című 1920—29 közötti újvidéki lap történetét mutatja be, hangsúlyozza, hogy az újságoknak az adott időszakban a tömegek olvasási kultúrájának fejlesztése szempontjából óriási jelentőségük volt. „A jugoszláviai magyar ki-

sebbség mindennapjaiban, politikai és társadalmi harcaiban nem az irodalmi művek és mozgalmak, hanem a napi- és hetilapok töltötték be tudatformáló szerepet” — hangoztatja a szerző, és ebből a nézőpontból az is következik, hogy már pusztán létükkel igen fontos feladatot láttak el a mára már halványabb színben feltűnő korabeli lapok, újságok is. Az irodalmi művek és mozgalmak, valószínű csak jóval kisebb számú érdeklődőt vonzottak (s ezért, minden bizonnyal csak viszonylag szűk körben tudtak hatást kifejteni). A napilapok viszonylag lényegesen több olvasóhoz jutottak el, s a napi tájékoztatás, az aktuális eseményekre való közvetlen reflektálás révén közvetlenebb és szélesebb körű hatást gyakorolhattak. Amellett azonban, hogy a két világháború közötti magyar nyelvű lapok lehetőséget biztosítottak az anyanyelven történő rendszeres olvasásra, s a különböző politikai, társadalmi és világeseményekre való reagálásukkal mintegy útmutatást, irányítást adtak a történések sodrában nehezen kiigazodó olvasóknak, ennél még összetettebb feladatot is elláttak. Az adott időszakban az újságok hasábjain napvilágot látott történeti, gazdasági tárgyú írások, helytörténeti beszámolók, statisztikai adatközlések, művelődéstörténeti, helyrajzi visszaemlékezések tekinthetők a későbbi nemzeti keretek között megjelenő tudományosabb igényű gondolkodás első megnyilatkozásainak. „A modern történettudománynak, a szociológiának, a gazdaságtannak stb. nem feltétlenül és nem is mindig a sajtó a kútforrása. Esetünkben azonban szinte kizárólag a hírlapok” — állapítja meg Hornyik Miklós. S valóban, az adott időszakban megfelelő intézmények elvi és anyagi támogatása híján az újságok látták el a maguk módján és a maguk eszközeivel ezt a fel-

adatot is. Hogy az átfogó szemlélet, az elmélyült gondolkodás, a tudományos igényesség és a műfaji tisztaság helyett inkább a napi politika szintjén, egyes konkrét problémákat fölvetve közelítik meg létezésük legalapvetőbb sajátosságait — ez újság jellegükből következett. Az a tény, hogy teret biztosítottak az ilyen tematikájú, ilyen típusú közleményeknek, a későbbiek során kialakuló tudományosabb indíttatású írások — és ezzel együtt az adott léthelyzetre tudományos alapon reflektáló gondolkodás — csíráit teremtette meg. Mindezek alapján a két világháború közti jugoszláviai magyar nyelvű lapok történetének feltárása közel se csak olyan vonatkozásban tarthat érdeklődésre számot, mint művelődéstörténeti adalék, vagy a kevés számú, adott korról foglalkozó kutató számára az adatgyűjtést megkönnyítő filológiai segédanyag, hanem ennél sokkal tágabb értelemben is. A tudományosabb igényű gondolkodás gyökereit keresve a szálak szükségszerűen elvezetnek a lapok, a régi újságok egyes megnyilatkozásai felé, melyek miközben az olvasók tudatát igyekeztek saját elképzeléseiknek, szerkesztési koncepcióiknak és politikai meggyőződésüknek megfelelően befolyásolni, ugyanakkor betekintést nyújtottak az olvasók életkörülményeibe.

A Délbácska története is számos dimenzióját tárja fel az 1920—29 közötti időszak kisebbségi magyarsága életének, az egyleti és pártélettől a színházi életig. A szerző, miközben a lap írásait helyzettudat és tájékozódás, a hazai viszonyokra való reagálás és művelődéstörténeti szempontból csoportosítva tárgyalja, bizonyos értelemben körképet ad az adott időszakról. A lap írásait elemezve megelevenedik a kor, fény derül a megváltozott körülmények közé került magyarság létezésének és

tudatának számos jellemző sajátosságára, a hiányosságokkal és fogyatékokkal együtt. A Délbácska története ennél fogva tiszteletreméltó sajtótörténeti szerepénél jóval izgalmasabb: a kisebbségi magyarság helyzetének és helyzettudatának dokumentuma.

Noha maga a lap a szerző megfogalmazása szerint „mindvégig regionális színezetű újvidéki lap maradt”, jellegének meghatározásában a különböző szerzők nem mindig egyeztek meg. Hornyik Miklós említi, hogy vannak, akik keresztény-szocialista, mások katolikus-polgári lapnak tekintették. Hornyik szerint a Délbácska — „szocialista”, pontosabban: szociális szemléletű újság volt annyiban, hogy a társadalmi bajok fő forrását a gazdasági elnyomatásban ismerte fel, s annyiban is, hogy a földreform végrehajtását szorgalmazta. Politikai állásfoglalását illetően jellegzetesen polgári szemléletű újság volt”. A lap tájékozódásának irányát elemezve, helyzettudatának jellemző vonatkozásai közül a szerző kiemeli következetes antifasiszta hozzáállását. „A kor európai polgári sajtója korántsem volt olyan egységes a fasiszmus elítélésében, mint a Délbácska” — állapítja meg Hornyik Miklós. Úgy szintén a lap szemléletének pozitívuma, hogy — a szerző megfogalmazása szerint — „a Délbácska egész hozzáállására a jugoszláv—magyar gazdasági és politikai együttműködés sürgetése volt jellemző”. Nem volt azonban ennyire körültekintő a lap a kisebbségek helyzetének elemzésében, nem szentelt figyelmet a kommunizmus lényegének, a marxista szemléletnek, s a Magyar Tanácsköztársaságról is csak rosszat írt, mint ahogyan a Szovjetunióval kapcsolatosan is hitelt adott a rémhíreknek.

A hazai viszonyokat tárgyaló írások közül a Délbácskában külön fi-

gyelmet érdemelnek a vajdasági magyarság helyzetével foglalkozó közlemények. Hornyik megállapítja, hogy erről a témáról átfogó írások nem jelentek meg a lapban, hanem csak alkalmi hírmagyarázatok, vezércikkek, kishírek, s ezen a téren a politikai és egyéb sérelmek fölmelegítése volt a lap fő tevékenysége. Szemléletének jellemző sajátossága, hogy csak viszonylag későn, 1925-ben jut el a kisebbségi gondolat európai méretű felismeréséhez. Különösen jelentősek azonban a Délbácskában azok a közlemények, amelyekből világosan körvonalazódik, milyen nehéz helyzetbe került a lap fennállásának idején a magyar nyelvű iskoláztatás ügye, de foglalkozik a kivándorlás kérdéseivel, a földreform ügyével, a pénzintézetek megszűnésének okaival. S noha a Délbácska nem volt a párt orgánuma, a Magyar Párt megalakulását és tevékenységét is figyelemmel kíséri.

A Délbácska művelődéstörténeti jellegű írásait vizsgálva a szerző a megjelentetett nagyszámú, jórészt történeti tematikájú (pl. Újvidék, Temerin múltjával, életével, szokásaival, a lakosokat megillető jogok alakulásával foglalkozó) közlemény tudatteremtő szerepét emeli ki. A művelődési élet egyéb vonatkozásaira is reflektáltak azonban a lap munkatársai. Így pl. kitértek a korábban meglévő és működő egyletek felbomlására, megszűnésére, sőt még megkíséreltek vitát is kibontakoztatni a vajdasági magyar irodalomról.

A Délbácska egyik vezércikke szerint a jugoszláviai magyar színészet hőskora a húszas évekre tehető. Valóban, színház hiányában, súlyos anyagi nehézségek és az előadások megghiúsítása miatt kétségbeesetten nehéz helyzetbe került ebben az időben a magyar színjátszás. Hornyik Miklós A Délbácska története c. könyvéből azonban kitűnik, hogy a

korszak legalább ennyire a jugoszláviai magyar sajtó hőskora is volt. Részben a szigorú cenzúra akadályozta a munkát, rengeteg volt a sajtóper („A Délbácska felelős szerkesztőjének vagy egy-egy munkatársának majd minden évben akadt egy-két sajtópere” — állapítja meg a szerző), de napirenden voltak a házkutatások a szerkesztőségben és egy-egy munkatárs lakásán, sőt gyakori veszélyes támadásoknak (bombamerényleteknek!) voltak kitéve a szerkesztőség tagjai és munkatársai, melyek nemegyszer életveszélyes sebesülésekkel, a szerkesztőség berendezésének megsemmisülésével jártak. Ilyen „szerkesztési gyakorlat” közepette próbált érvényt szerezni a lap szerkesztési koncepciójának. E koncepció alapján pedig a lap katolikus-vallásos szemléletén túlmenően igen lényeges politikai-kisebbségvédelmi szerepet töltött be, s jelentősége — mint ahogy a szerző hangsúlyozza —, nagyrészt abban áll, hogy a két világháború közti időszakban más lapokkal együtt (mint pl. a szabadkai Hírlap) a jugoszláviai magyarság kisebbségi öntudatának kialakulásához járult hozzá.

Hornyik sajtótörténeti tárgyú könyve, a Délbácska története konkrét feladatán, egy újvidéki, politikai jellegű lap célkitűzésének, szemléletének és általában tevékenységének ismertetésén kívül a kisebbség-nemzetiségi művelődés eddig még eléggé háttérbe szorult vonatkozásaira is felhívja a figyelmet. Az eddigiek során a kisebbség-nemzetiségi kultúrák fejlődéstörténetének tanulmányozása főleg — e kultúrák irodalomcentrikus felfogásának megfelelően — az irodalmi művekre, az irodalmi megnyilatkozásokra irányult. Egy adott kultúra számos dimenziója azonban kívül esik az irodalom által megközelíthető vonzáskörön. Éppen ezért, ha ennek, teljes arculatáról hiteles képet akarunk formálni, elkerülhetetlenül szükséges, hogy kiterjesszük vizsgálódásunk körét e kultúra legkülönbözőbb megnyilatkozásaira. Ebből a szempontból a két világháború közti időszakban a jugoszláviai magyar nyelvű újságoknak, lapoknak igen nagy jelentőségük volt, hiszen jószerivel ezek hasábjain sűrűsödött össze egy adott léthelyzet legtöbb vonatkozása.

HÓDI Éva

JASPERS FILOZÓFIAI ÖNÉLETRAJZA

Karl Jaspers: Filozofska autobiografija; „Bratstvo-jedinstvo”, Novi Sad, 1987

Karl Jaspers élvonalbeli huszadik századi német filozófustól az idén összesen három könyv vált számunkra nyelvilag hozzáférhetővé. A budapesti Európa Könyvkiadó megjelentette a Bevezetés a filozófiába című népszerűsítő művét, az újvidéki Íróközösség kiadta a Korunk szellemisége című korai kötetét, a szintén újvidéki Testvériség—egység Könyvkiadó jóvoltából pedig immár szellemi önéletrajza is olvasható szerb-

horvátul. Jaspers tanulmányozását valószínűleg leghelyesebb az utóbbival kezdeni, ugyanis egyrészt ez a legközérthetőbb könyve, másrészt pedig ebben domborodik ki leginkább az, ami a filozófiai művekben általában rejtve marad: a szerző személyes világa, egyénisége illetve sorsa.

A Filozófiai önéletrajz 1953-ban íródott, amikor Jaspers pontosan hetven éves volt — tehát egy tipi-